

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De verhouding van staat en religie in een veranderende Nederlandse samenleving

Blom, D. van der

Citation

Blom, D. van der. (2016, July 6). *De verhouding van staat en religie in een veranderende Nederlandse samenleving*. s.n., S.l. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/41535>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/41535>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/41535> holds various files of this Leiden University dissertation

Author: Blom, Dirk van der

Title: De verhouding van staat en religie in een veranderende Nederlandse samenleving

Issue Date: 2016-07-06

8 Nationalisme

Hoofdstuk 8 beschrijft de invloed en betekenis van het Nationalisme waardoor nieuwe identiteitsaanduidingen werden gevonden in het begrip nationale en persoonlijke identiteit. De betekenis van nationalisme als politieke expressie is dan ook moeilijk te onderschatten omdat deze het zelfbeeld van groepen in de samenleving bepaalt. Namen: Berlin, Haller, Schiller, Wilhelmina, Hobsbawm, Ranger, Kuyper, Rorty, Arendt, Anderson, Van Heusde, Benedict.

8.1 DE NATIONALE STAAT

De oorsprong van de moderne Europese nationale staten gaat terug tot de zestiende en zeventiende eeuw.¹ Staten ontwikkelden zich steeds meer tot naties van samenlevingen die als politieke en culturele gemeenschappen bij elkaar werden gehouden door collectieve voorstellingen, rituelen en symbolen.² Collectieve gemeenschappelijke tradities zijn verbonden met normatieve doelstellingen en hebben vanuit het perspectief van een gegeven sociale eenheid een duidelijk functioneel karakter als middel waarmee mensen zich oriënteren in de maatschappelijke werkelijkheid. Zij geven aan wie 'wij' zijn en wie de 'anderen' zijn.³ Vanuit deze aspecten is er voor velen de behoefte om te behoren tot een duurzame gemeenschap met een eigen ook door anderen gerespecteerde culturele identiteit.⁴ Het denken en handelen van individuen wordt volgens Berlin daardoor diepgaand beïnvloed en kan pas werkelijk worden begrepen in de desbetreffende culturele en historische context. Hun welbevinden en ontwikkeling heeft dan ook een onlosmakelijke publieke of sociale dimensie.⁵

Rituelen hebben als doel het beleven en uitdragen van collectieve normen en waardepatronen waardoor mensen een groep vormen.⁶ Kerken speelden bij rituelen van oudsher een hoofdrol omdat ze collectieve normen en waarden formuleerden, overdroegen en handhaafden. Dit op basis van de door hen opgedrongen morele autoriteit en met behulp van de evenzo

1 Baudet 2012, p. 12.
2 Van Hoof & Van Ruysseveldt (red.) 1999, p. 200.
3 Berting 2004, p. 12.
4 Berlin 2010, p. 91.
5 Berlin 2010, p. 91.
6 Laeyendecker 1991, p. 16.

gevormde cultuur en sociale structuren die samenhangen met de godsdienstige identiteitsvorming op basis van de katholieke of protestantse geloofsbeleving.⁷ Natievorming zou verder ondenkbaar zijn geweest zonder de moderniseringsprocessen. Deze processen gaan terug tot de twaalfde eeuw⁸ toen autarkische en geïsoleerde lokale gemeenschappen ontsloten werden.⁹ Op politiek gebied ontstonden geleidelijk processen van centralisering, schaalvergroting en standaardisering die tot uitdrukking kwamen in nationale wetten, juridisering en bureaucratisering van het bestuur.¹⁰

De centrale overheid werd vooral na de Verlichting gaandeweg belangrijker als dwingende macht maar ook als beschermende en verzorgende instantie. Mede daardoor verspreidde zich onder de bevolking het besef dat men tot één politieke gemeenschap, één natie, één land behoorde. Twee staatkundige elementen werden, hoewel historisch verschillend van oorsprong, met elkaar verbonden: 'republiek'¹¹ en 'natie'.

Hoewel het begrip 'natie' al onder de Romeinen bekend was, heeft het verschillende betekenissen gehad.¹² Gret Haller schrijft daarover in *Die Grenzen der solidarität*: 'Im 17 Jahrhundert bezeichnet der Begriff in Europa offensichtlich das Herkunftsland'.¹³ Begin negentiende eeuw merkte Friedrich Schiller inzake het nationalisme op dat het Duitse Rijk en de Duitse natie twee verschillende dingen zijn. 'Abgesondert von dem Politischen hat der Deutschen sich seinen eigene wert gegründet, und auch wenn das Imperium unterginge, bleibe doch die deutsche Würde unangefochten. Sie ist eine sittliche Größe, sie wohnt in der Kultur und dem Charakter der Nation, der von ihren Schicksalen unabhängig ist. Nationalismus ist also in seinen Anfängen alles andere als aggressiv'.¹⁴

De Romantiek, ontstaan als reactie op de Verlichting, bracht het cultureel te definiëren natiebegrip voort.¹⁵ Ook Thorbecke sympathiseerde met de Romantiek,¹⁶ die was gebaseerd op de volkscultuur.¹⁷ De revolutionaire ver-

7 MacCulloch 2005, p. 326.

8 Berting 2004, p. 4.

9 Van Hoof & Van Ruyseveldt (red.) 1999, p. 200.

10 Layendecker 1991, p. 27.

11 Een republiek kan een staat zijn waar de macht bij één of meer personen ligt en deze macht op democratische wijze van het volk, het parlement of op niet democratische wijze in handen heeft gekregen. Maar een republiek is ook een staatsvorm waarbij de regering niet door erfopvolging tot stand komt. In ons land maakt de koning, door erfopvolging constitutioneel bepaald in art. 24 Gw deel uit van de regering. Art. 42 lid 1 Gw stelt vast dat de regering bestaat uit de koning en ministers. Art. 45 lid 3 bepaalt: 'De ministerraad beraadslaagt en besluit over het algemeen regeringsbeleid (de koning maakt daar geen deel vanuit) en bevordert de eenheid van dat beleid'. waardoor in ons land feitelijk sprake is van een staatsrechtelijke mengvorm.

12 Haller 2003, p. 147.

13 Haller 2003, p. 270.

14 Haller 2003, p. 148.

15 Wessels & Bosch 1997, p. 68.

16 Kossmann 2006, p. 163.

17 Wessels & Bosch 1997, p. 25.

lichtingsdenkbeelden met hun universele pretenties bleken veelal te abstract voor dagelijks gebruik, zoals het begrip 'individu', dat binnen de amper afgelegde standenmaatschappij moest dienen als persoonsaanduiding.¹⁸

Een nieuwe identiteitsaanduiding werd gevonden in het begrip 'nationale identiteit'. De nadruk verschoof van het *ius sanguinis*, de bloedverwantschap, naar het *ius soli*, de plaats waar men geboren is.¹⁹ Anders gezegd: de moderne natie(staat) met zijn op de toekomst gerichte euforie vertolkte het republikeins gedachtegoed door de natiestaat als identiteitsaanduiding toe te passen en de persoonsidentiteit van zijn inwoners als afgeleide te gaan hanteren. De basis van de 18^e eeuwse betekenis van republikeins zijn was een niet Frans zijn op basis van religie, etniciteit of historie.²⁰ Nationaal zelfbewustzijn wordt dan ook altijd in concurrentie met andere naties beleefd, het wij-zij. Hier zij opgemerkt dat de Nederlandse nationale identiteit zich in die zin nooit sterk heeft geprofileerd.²¹ Nationalisme geeft niet alleen aan wie we zijn, door het delen van gemeenschappelijke levensvormen²² – het centrale object in de ideologische constructie van nationalisme is de eigen identiteit,²³ maar ook wie we (vooral) niet (willen) zijn.²⁴

Personen zijn zo gezien niet identiek en zeker niet uniek maar vormen het wankel evenwicht tussen het individuele en het sociale.²⁵ Daarbij dient in het oog te worden gehouden dat de ontwikkeling van het nationaal zelfbesef in ons land niet zoals elders in Europa van staatswege werd geëntaamd, maar vanuit de burgerij zelf is ontwikkeld.²⁶ Verdeeldheid was daarbij altijd troef.²⁷ Want voortvloeiend uit de weerstand tegen aantasting van godsdienstige en burgerlijke vrijheid, handelsbelangen en zelfstandigheid in stedelijk en provinciaal verband, onderscheidde de Republiek en de Nederlanders zich aanvankelijk van andere Europese landen door een uitgesproken burgerlijke protestants-christelijke signatuur.²⁸ Maar ondanks dat er vanaf het begin felle strijd was tussen preciezen en rekkelijken over de juiste interpretatie van de christelijke grondslag, stond die grondslag zelf, de christelijke natie als zodanig, nooit ter discussie.

18 Een voorbeeld van een Nederlandse organisatie die zich richtte op culturele natievorming is de in 1784 door dissenters opgerichte Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Het Nut stelde zich de opvoeding van gewone mensen, de onvermogene, tot edelaartige Nederlanders ten doel, in: De Savornin Lohman e.a. 1999, p. 38, zo ook De Rooy 2005, p. 41.

19 Scheffer 2009, p. 213 en van Henten 2008, p. 1592.

20 Walzer 1998, p. 52.

21 Thoenes 1991, p. 274.

22 Berlin 2010, p. 92.

23 Detrez en Blommaert 1994, p. 17.

24 MacCulloch 2005, p. 62.

25 Nieuwenhuis 2007, p. 8.

26 Voornamelijk gedurende de Opstand, de Bataafse Republiek en tijdperk van de verzuiling.

27 Thoenes 1991, p. 277.

28 Couwenberg (red.) 2001, p. 10.

De oude Europese cultuurgemeenschappen transformeerden in de negentiende eeuw tot moderne natiestaten. Het inwonerschap gaf niet alleen van rechtswege het staatsburgerschap maar gaf naast de individuele ook een nationale identiteit. Het burgerschap is daarmee net als de soevereiniteit van de staat een nagenoeg onvervreemdbare en ondeelbare hoedanigheid van een persoon.²⁹ Het continue proces van onthechting van de eigen cultuur met het tegelijkertijd terugblikken en veelal verheerlijken van het nationaal heroïsche verleden bood de nieuwe nationale staat als product van de Verlichting behalve een toekomstoriëntatie en gemeenschapszin een op die staat gerichte boven zinnelijkheid³⁰ die gekoppeld kon worden aan nationalistische eigendunk. Veel nationale symbolen en rituelen, die worden voorgesteld als oude tradities en verwijzingen naar een roemrijk verleden, blijken in werkelijkheid niet zelden betrekkelijk recente creaties, bedoeld om zowel natiebeseft als nationale eenheid te bevorderen.³¹ Illustratief is de invoering van de nationale vlag en de nationale feestdagen waarop de vlag mag worden uitgehangen. Het tot stand komen van onze huidige nationale driekleur werd bijvoorbeeld pas vastgesteld na persoonlijk ingrijpen van koningin Wilhelmina in 1937 vanaf haar wintersportadres in Zell Am See.³² Het Wilhelmus, dat uit de zestiende eeuw stamt, werd pas in 1932 als nationaal volkslied ingevoerd en de viering van Koninginnedag werd in 1891 geïntroduceerd.³³

Historische feiten worden niet altijd in overeenstemming met de waarheid belicht maar middels 'invented traditions' gemaakt. Het is op dit wisselende raakvlak tussen heden, verleden en toekomst dat een cultuur gestalte krijgt. Allerlei politieke, economische, godsdienstige en maatschappelijke concretisering krijgen hier hun specifieke contouren.³⁴ Het Wilhelmus is daar een goed voorbeeld van. Van de vijftien coupletten³⁵ ontbreekt alleen in het eerste couplet het woord 'God' of een directe verwijzing daarnaar, terwijl het pas in 1932 als volkslied werd ingevoerd.³⁶

Zo werd in de eerste duizend jaar van het christendom de weergave van christus als gekruisigde vermeden. Maar als christus rond het jaar 1000 hangend aan een kruis wordt weergegeven gebeurt dat als een koning met

29 Ellian 2008, p. 180.

30 Haller 2003, p. 150.

31 Zo houden veel mensen binnen en buiten de katholieke kerk bepaalde gewoonten voor oorspronkelijk katholiek wat bisschoppen van de vierde en vijfde eeuw in hun groeiend machtsbesef zich hebben toegeëigend, zegt Küng 2004, p. 64.

32 Van der Meij 2009, p. 20-23.

33 De jaren rond de eeuwwisseling kenmerkte zich door krachtig nationalisme en uitbundig Orangisme.

34 Ruys 1996, p. 8.

35 RUL Juridische Faculteitsalmanak Grotius 2008-2009, p. 2-3.

36 Het Wilhelmus is geschreven tussen 1568 en 1572 en daarmee het oudste volkslied ter wereld. De auteur is waarschijnlijk Marnix van St. Allegonde, alhoewel sommigen beweren dat het Coornhert is geweest. Het Wilhelmus is een ode aan Willem van Oranje, maar hoewel daterend uit de zestiende eeuw, is het pas sinds 1932 het officieel Nederlands volkslied Bron: www.Wilhelmus.nl

een koningskroon. Dit terwijl de Romeinen kruisiging als doodstraf voor slaven, geminachte vijanden en criminelen toepaste. Geleidelijk aan treedt daarna het menselijke aspect bij Christus meer op de voorgrond en wordt de koningskroon vervangen door de doornenkroon.³⁷ Zo ook het curieuze katholieke dogma van Maria's 'onbevleete ontvangenis'; de verwekking en geboorte uit de moeder van Jezus zonder smet van de erfzonde. Deze vondst diende om binnen het rooms-katholieke systeem de traditionele vroomheid kracht bij te zetten, maar werd pas in 1854 door paus Pius IX geïntroduceerd.³⁸ Ook over dit fenomeen wordt in de katholieke traditie van het eerste millennium met geen woord gerept terwijl het gezien de gangbare evolutietheorie ten opzichte van het creationisme of de scheppingsleer die de religieus geïnspireerde opvatting verdedigt dat de aarde en alle leven zijn ontstaan uit een schepping. Op zijn minst is dit een tamelijk onzinnige vondst. Verder blijkt het hugenotenkruis, dat sinds 1910 door protestanten met een hugenotenachtergrond wordt gedragen,³⁹ een mix te zijn van een katharensymbool, katholieke heiligegeestordes en de Franse lelie, in 1688 door edelsmid Maystry in Nîmes ontworpen.⁴⁰ Maar ook in Nederland heeft het in de bloeiperiode van het nationalisme gedurende de 'lange negentiende eeuw'⁴¹ bepaald niet aan vaderlandse helden ontbroken. Naar smaak en behoefte van die tijd werden de carrières van helden gemaakt, gebroken of desnoods verzonden. Zo kwam Vondels nationale status onder druk te staan toen katholieken hem iets te opzichtig voor hun karretje wilden spannen. En terwijl Rembrandt door zijn buitenissige levenswandel naar het oordeel van protestanten aanvankelijk niet 'salonfähig' was, werd hij rond 1900 door buitenlandse waardering plotseling een krachtig nationalistisch symbool.⁴² Eric Hobsbawm en Terence Ranger noemen dergelijke pseudohistorische gebruiken, die zich voordoen als oude tradities, 'invented traditions' (verzonden tradities).⁴³ Invented traditions hebben alles met onze nationale identiteit te maken, zoals G.J. Schutte het in 1988 nog treffend schetst in relatie tot het protestantse beeld van Nederland in *Het Calvinistisch Nederland*. Ons land zou een typisch calvinistische natie zijn, maar was in feite een uitvinding van Abraham Kuyper die een geïdealiseerde zeventiende eeuw projecteerde op diens negentiende-eeuwse 'kleine luyden'.⁴⁴

37 [Http://www.heiligegeestparochie.nl/geestig/1937-kruisbeeld-en-kruiswegstatus-door-de-eeuwen.html](http://www.heiligegeestparochie.nl/geestig/1937-kruisbeeld-en-kruiswegstatus-door-de-eeuwen.html)

38 Küng 2004, p. 188.

39 Frenz 2004, p. 163.

40 www.protestantsnederland.nl/logo.php.

41 Van 1789 tot 1914, bron: Hobsbawm aangehaald in: Heirman 1999, p.191-192.

42 Van Sas (red.) 2005, p. 20.

43 Van Hoof & Van Ruysseveldt (red.) 1999, p. 202, zo ook Detrez en Blommaert 1994, p. 17.

44 Te Velde 2007, p. 164.

8.2 NATIONALE IDENTITEIT

In de zomer van 1998 wijdde het dagblad Trouw een reeks artikelen aan de Nederlandse identiteit. Daarbij spraken zich een aantal deskundigen uit over wat typisch Nederlands zou zijn. Zo ook Van Deursen, die stelt dat 'geld en geloof' al sinds de Opstand 'de pijlers van de Nederlandse samenleving vormen'. Van Deursens beschrijving van de Nederlandse identiteit is dan ook goed te positioneren onder de titel 'Nederland als het land van kooplieden en dominees'.⁴⁵ Hieruit blijkt dat zeer uiteenlopende zaken onder de noemer van nationale identiteit kunnen worden gerangschikt.

In het woord vooraf van het Klein woordenboek van de Nederlandse identiteit⁴⁶ van Van Divendal en Braam uit 1998 wordt daarover opgemerkt dat 'verschillende facetten' samen een beeld geven van de Nederlandse identiteit. Veelal wordt de aanduiding nationale identiteit gebruikt zonder dat volstrekt duidelijk is wat daarmee eigenlijk wordt bedoeld, terwijl in meer studieuze beschouwingen men stevast stuit op de vaststelling dat het een problematisch en moeilijk grijpbaar fenomeen betreft.⁴⁷ Ook Kossmann merkt daarover op dat bij het beantwoorden van de vraag naar het eigene van Nederland niet kan worden volstaan met 'enige algemeenheden over vrijheidszin en tolerantie'.⁴⁸

In 1810, het jaar van de inlijving van ons land bij Frankrijk, treurde de dichter Cornelis Loots in *De Hollandsche Taal* om alles wat verloren was gegaan, de vrijheid, de grond der vaderen, de rijkdom die ze vergaard hadden: 't is weg; ons bleef hunn' taal alleen. ach! Houden wij dit pand in waarde, als de afdruk van hun heilig beeld; 't is 't eenigst merk, voor 't oog der aarde, uit welk een' stam wij zijn geteeld.⁴⁹ Aan de andere kant bleek de interpretatie van de orthodox-protestantse identiteit met het daarbij behorend gedrag nauw verbonden met specifieke opvattingen over de Nederlandse natie. Voor de meeste protestanten was die natie inderdaad een godsdienstige, protestantse gemeenschap die gevormd was tijdens de Reformatie.⁵⁰ Nationaliteit is bij uitstek de hybride creatie van de menselijke geest. Het is niet door God gegeven en zeker geen natuurrecht,⁵¹ maar een nu historische constructie pur sang ten dienste van de staat als territoriale organisatie, net zoals de belastingdienst of defensie.⁵²

45 De Savornin e.a. 1999, p. 32.

46 Van Divendal & Braam 1998.

47 De Savornin e.a. 1999, p. 32.

48 Kossmann e.a. 1999, p. 45.

49 Van Sas (red.) 2005, p. 21.

50 Houkes 2009, p. 276.

51 De objectieve, absolute gelding van de norm voor het menselijk handelen en het geheel van gedragsregels dat op het intuïtieve gevoel voor rechtvaardigheid en voor goed en kwaad gebaseerd is dat aan de menselijke natuur eigen is en het gegeven dat de mens een natuurlijk vermogen heeft die hogere normen met zijn verstand de inhoud van die hogere beginselen of criteria te kennen of vinden.

52 Boeles 2007, p. 2666-2671, Detrez 1994, p. 10.

Hoewel het nationalisme als politieke uitdrukking eind achttiende eeuw in een betrekkelijk neutrale betekenis zijn intrede in Europa deed, wordt de term nationalisme vandaag de dag veelal gehanteerd in depreciërende zin: vaak om politiek rechtse organisaties aan te duiden. Van oorsprong is het nationalisme te positioneren als een 'links' modernistische ontwikkeling die sterk werd beïnvloed door intellectuele progressieve stromingen. Met de teloorgang van de absolutistische staat en verspreiding van de volkssoevereiniteit en georganiseerde burgerlijke samenlevingen, bevorderd door het uitbreidende stemrecht ging de idee van de natie een cruciale rol spelen bij het opvullen van de concept van het staatsburgerschap met een emotionele inhoud.⁵³ Maar er bestaan evenveel nationalismen als er naties zijn terwijl elk nationalisme een hele waaier met verbindingen kan aangaan met andere ideologische of godsdienstige denksystemen, zoals het socialisme, het liberalisme, de islam of het katholicisme.⁵⁴ Bij de huidige voortvarende verwerking van het verschijnsel zou men dan ook wel enige kritische vraagtekens kunnen plaatsen. Ernst Gellner, in *Nations and Nationalism*, is van mening dat het bij nationalisme gaat om een politiek principe: *which holds that the political and the national unit should be congruent*.⁵⁵ De kern van het begrip houdt in dat het nationalisme als politieke expressie een noodzakelijke functie vervult in het transformatieproces van een agrarische naar een industriële samenleving. Anders gezegd: een moderne geïndustrialiseerde samenleving heeft een bepaalde eenvormige cultuur nodig.⁵⁶ Dit is niet nieuw. De Romeinse keizer Caracalla voerde begin derde eeuw al de titel 'Romeins burger' in, een status waaraan bepaalde rechten konden worden ontleend.⁵⁷ Men was er ook trots op Romeins staatsburger te zijn.

Dat brengt ons bij wat in het Nederlands 'vaderlandsliefde' heet. Vaderlandsliefde is volgens Richard Rorty⁵⁸ voor landen wat zelfrespect is voor het individu, in casu een voorwaarde om je land te kunnen ontwikkelen en verbeteren waarbij de herontdekking van een seculier en progressief visioen van het vaderland wordt voorgestaan. Nationalisme kan, hoewel er meerdere definities zijn, worden omschreven als een binnen een natiestaat aanwezig streven naar een dominante of specifieke cultuur zonder een bepaalde politieke of culturele basisrichting aan te geven⁵⁹ die het samenlevingsverband kenmerkt.⁶⁰

Von der Dunk daarentegen ziet nationalisme niet als een politiek beginsel, maar als een 'geestesgesteldheid' die zich uit in een sterke cultivering van het idee van de eigen natie. Centraal is ook het 'wij-gevoel' dat daarmee

53 Young 1994, p. 35.

54 Detrez 1994, p. 23.

55 Gellner 1994, p. 23, De Wachter 1994, p. 71.

56 Stokvis, Nationalisme, nationale identiteit en cultuurverschillen, Pieter.Stokvis@OU.NL

57 Le Goff 1996, p. 13.

58 Richard Rorty, *Achieving Our Country*, *Leftist Thought in Twentieth Century America*, 1998.

59 Wessels & Bosch 1992, p. XX.

60 Van Hoof & Van Ruysseveldt (red.) 1999, p. 37.

samenhangt.⁶¹ Nationalisme als verschijnsel ontstaat niet zomaar, *ex nihilo*, maar het is het resultaat van een gemeenschappelijk en gedeeld sentiment binnen een volkscultuur.

Personen voelen zich daardoor niet alleen mentaal met elkaar verbonden, maar gaan er ook naar handelen. Dit geschiedt in sterkere mate als deze verbondenheid diepe historische wortels heeft,⁶² zoals gemeenschappelijke voorouders,⁶³ of een gedeelde religie.⁶⁴

Nationale verbondenheid is te herleiden naar criteria als een gemeenschappelijke taal, een eigen territorium met al dan niet vastgestelde landsgrenzen dan wel het streven naar een eigen territorium. Daarbij is een gemeenschappelijke cultuur waarbinnen godsdienst een belangrijk zo niet hoofdbestanddeel vormt essentieel. Het bezitten van een nationaliteit is om verschillende redenen een essentieel bezit.⁶⁵ Arendt schrijft daarover dat 'het verlies van de burgerschapsrechten, ondanks alle verklaringen van mensenrechten, neerkwam op het verlies van mensenrechten'.⁶⁶ Het verkrijgen van bijvoorbeeld de Nederlandse nationaliteit, welke sinds kort met enige ceremonie wordt omgeven, leidt tot de volledige aanspraak op alle door de Nederlandse staat aan zijn burgers gegeven rechten en plichten. Dit is essentieel⁶⁷ en juridisch en menselijk gezien een dramatisch moment. De naturalisandus aanvaardt militaire en politieke loyaliteit jegens zijn of haar nieuwe vaderland.⁶⁸ Burgerschap vertolkt dan ook het wezen van de politieke orde en krijgt in dit licht gezien juridische betekenis.⁶⁹

8.3 ONTKENNING NATIONALE IDENTITEIT

Nederland heeft door een gelukkige samenloop van omstandigheden geen 'krachtig' of 'vilein' nationalisme gekend. De ontspannen omgang met onze nationale identiteit en de verkrijging daarvan, maar ook de neiging tot ontkenning van de nationale identiteit, ligt besloten in onze historie. Staatsvorming ging hier vooraf aan natievorming, waardoor de steun van de bevolking aan de staat al grotendeels was verzekerd omdat de eigen taal en cultuur sinds lang een vanzelfsprekendheid was. In statuskwesties was de Nederlander amper geïnteresseerd, zo niet uitgesproken onverschillig, door Feltham uitgelegd als het verwateren van de maatschappelijke hiërarchie.⁷⁰

61 De Savornin e.a. 1999, p. 40, Arendt 2005, p. 7 e.v.

62 Schrijver 2008, p. 8-10.

63 Lascaris 1993, p. 22.

64 Wessels & Bosch 1992, p. 64.

65 Boeles 2007, p. 2666-2671. Zie ook Arendt 2005, p. 357-360.

66 Arendt 2005, appendix.

67 Scheffer 2009, p. 429.

68 Ellian 2008, p. 180.

69 Ellian 2008, p. 181.

70 Schama 2006, p. 272.

Deze maatschappelijke nivellering die tegelijk aanmoedigde tot godsdienstige vrijzinnigheid vormde een directe bedreiging voor het decorum van de Europese orde. Het was deze vrijheid en tolerantie die de absolute monarchieën van Europa zo tegenstond.⁷¹ Het is dan ook niet onze morele superioriteit, maar de gelukkige omstandigheid dat we gevrijwaard zijn gebleven van extreem etnisch-nationalistische sentimenten dat we ons lange tijd niet druk hoefden te maken over onze identiteit als natie.

In een klassiek werk uit 1983 typeerde Anderson de natiestaat als een 'imagined community', een term die vervolgens school maakte. Behalve een verbeelde gemeenschap en een waaier van 'invented traditions', is de natiestaat ontegenzeggelijk ook een belangengemeenschap. Het waren dan ook onmiskenbaar Fries volksnationalistische sentimenten die op 16 november 1951 leidden tot verzet tegen de 'Hollandisatie' van Friesland. Dit verzet werd vanuit angst voor het Fries separatisme door de overheid neergeslagen.⁷² Als gevolg maar ook als tegemoetkoming aan het Fries sentiment is in art. 2:7 van de Algemene wet bestuursrecht bepaald dat 'ten opzichte van bestuursorganen in Friesland door Friezen de Friesche taal kan worden onderhouden'.⁷³

In 1999 bracht de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO) op verzoek van het kabinet nog advies uit betreffende de Nederlandse nationale identiteit. Dit geschiedde naar aanleiding van de toenemende internationalisering van de samenleving als gevolg van de globalisering.⁷⁴ De RMO constateerde een spanningsveld tussen gevoelens van nationale identiteit en de internationalisering van de Nederlandse samenleving en bevestigde dat nationale identiteit een moeilijk grijpbaar en complex begrip is. Toch kwam de RMO wel met een definitie van nationale identiteit. De RMO definieerde de nationale identiteit als het besef dat men deel uitmaakt van een volk of nationale samenleving met specifieke kenmerken.⁷⁵ Dat besef is dan *zo sterk* dat het leidt tot identificatie met die gemeenschap. De RMO meende verder dat de hang naar nationale identiteit niet primair negatief beoordeeld moet worden.

Op basis van verschillende geraadpleegde bronnen constateerde de RMO verder dat gevoelens van nationale identiteit in Nederland vergeleken met andere Europese landen niet sterk aanwezig zijn, maar de RMO verwacht wel dat de betekenis daarvan zal toenemen. Gepleit wordt daarom voor versterking van het besef door gericht beleid op het gebied van taal-, cultuur en geschiedenisonderwijs.⁷⁶ Voorts werd erop gewezen dat de ontkenning van de nationale identiteit leidt tot sociale onzekerheid en individuele angsten.

71 Schama 2006, p. 272-273.

72 Dit geweld werd door de Friezen 'Kneppelfreed' knuppelvrijdag, genoemd of 'de Slag op het Zaailand', Leeuwarder Courant 20 november 1998.

73 Van Buren & Polak, 1997, p. 30.

74 RMO Advies no. 9, september 1999, 'Nationale identiteit in Nederland'.

75 RMO Advies no. 9, september 1999, 'Nationale identiteit in Nederland'.

76 Couwenberg (red.) 2001, p. 16.

In de media is nauwelijks op de RMO-rapportage gereageerd.⁷⁷ Interessant is daarom de reactie van de voorzitter van de Stichting Platform Beeldvorming Nederland, die zich afvraagt waarom het na het verschijnen van het rapport zo stil is gebleven. Volgens hem rust er een taboe op dit onderwerp want zodra je in ons land over de Nederlandse identiteit praat wordt dat al snel met volksnationalisme geassocieerd en dat vindt iedereen eng. De huidige politieke cultuur in Nederland blijkt in dat opzicht nog altijd de erfenis te dragen van ervaringen uit de Tweede Wereldoorlog.⁷⁸

Deze verwerking van het oorlogsverleden speelt ook een belangrijke rol in de omgang met culturele pluriformiteit, zoals het volgende voorbeeld kan duidelijk maken.

De laatste decennia is het straatbeeld in Nederland sterk veranderd door de komst van mensen uit andere culturen die zich blijvend in Nederland hebben gevestigd. Al deze nieuwe nationaliteiten zijn niet meer weg te denken uit de Nederlandse samenleving. Dit besef zou het uitgangspunt dienen te zijn voor een omslag in het denken over Nederlanderschap in het 'multi-cultureel' (of 'veel-cultureel') Nederland.

Maar discussies daarover monden niet zelden uit in eisen die worden gesteld aan de autochtone Nederlanders⁷⁹ in combinatie met de ontkenning van bepaalde aspecten van hun nationale identiteit. Dit was bijvoorbeeld het geval na een opmerking van prinses Maxima over de Nederlandse identiteit, een opmerking die overigens door de toenmalige minister-president Balkenende en door de minister voor Wonen, Wijken en Integratie, Vogelaar, werd gesteund. Het ging om het volgende. De prinses deelde in het najaar van 2007 bij de aanbidding van het WRR-rapport 'Identificatie met Nederland'⁸⁰ mee dat zij vergeefs had gezocht naar de Nederlandse identiteit.⁸¹ Zij verbond daaraan de conclusie: *de Nederlander bestaat niet*.

Tegen die opmerking rees een aanzienlijk protest. Wanneer men bedenkt dat het koningshuis de bevolking moet representeren en verenigen dan zou men de vraag kunnen opwerpen of de integratie van de prinses binnen de Koninklijke familie goed was verlopen. Was zij eigenlijk wel voldoende 'ingeburgerd'? Velen voelden zich ernstig gekwetst door de opmerkingen van de prinses. Immers als de Nederlander niet bestaat dan lijkt het van staatswege verplicht volgen van een inburgeringscursus inclusief eind-examen voor het diploma Nederlanderschap nutteloos. Ook het jaarlijkse ritueel van de uitreiking van dit diploma is dan niet meer te begrijpen.

77 Geen Woorden Maar Daden, bijdragen aan het normen en waarden debat, adv. 23, RMO 2002.

78 Van den Brink 2005, p. 276.

79 Zoals de oproep tot meer tolerantie en begrip voor mensen die niet bekend zijn met de Nederlandse cultuur. Maar als die cultuur en identiteit niet bestaat waar gaat het dan eigenlijk om?

80 WRR 24 september 2007: 'Wisseling van perspectief nodig bij nationale identiteit, Verbondenheid met Nederland komt op verschillende manieren tot stand', www.wrr.nl.

81 Van der Burg 2008, p. 17, en www.koninklijkhuis.nl/content.jsp.

Met het ontkennen van onze nationale identiteit wordt bovendien expliciet de ontstaans- en cultuurgeschiedenis van ons land ontkend. Dit is prinses Maxima, geboren en getogen in Argentinië, wellicht minder kwalijk te nemen. Maar behalve dat ze het bestaan van de Nederlandse identiteit ontkent, suggereert ze daarmee de ontstaansgeschiedenis van ons land te kennen en de eindeloze godsdienststrijd die daarmee verbonden is. Die ontkenning is des te meer curieus aangezien zij gehuwd is met de meest uitgesproken vertegenwoordiger van de Nederlandse identiteit, de prins van Oranje.

